

SOME TURKMEN WRITERS AND THE SCIENTISTS WHICH CREATIVITY HAVE STARTED TO STUDY IN INDEPENDENCE (OR HISTORY OF ONE RARE PHOTO WHICH HAS BEEN REMOVED IN MAY, 1930)

Muratgeldi Söyegov *

** Akad. (Ord.) Prof. Dr. Muratgeldi Söyegov, Türkmenistan İlimler Akademisi'ne bağlı Milli Elyazmalar Enstitüsü'nün Başaraştırmacısı.

E-mail:

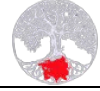
Copyright © 2017 Muratgeldi Söyegov. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

In the composition «Bird of happiness» (Ashgabat, 2013) the President of Turkmenistan Gurbanguly Berdymuhamedov is told about Allaguly Garahanov, Abdulhekim Gulmuhammedov, Muhammet Geldiyev both other scientists and writers who have been subjected to reprisals during the Soviet period.

Proceeding from this new approach, the author will try to open a theme of given article. On May, 19th, 1930 in Ashgabat with participation of 150 delegates the First scientific conference of Turkmenistan on which questions of Turkmen language have been for the first time in history discussed has started the work. By delegates of conference persons not only from Ashgabat, but also from other cities, areas and areas of Turkmenistan have been selected, some representatives of other republics have taken part in it. In brought to attention of readers of a group photo of delegates are present also well-known языковеды and writers, the given work with addition of their parallel photos is devoted the short description of life and which activity. Unfortunately, many of the first Turkmen Linguists the XX-th centuries at youngish age became victims of social tragedies, and некоторые from them were lost as a result of natural cataclysms. In the present article on the basis of archival materials and the data from the old periodical press biographies, by Muhammet Geldiyev (1889–1931), Kumushali Boriyev (1896–1937), Alexander Nikolaevich Samoylovich (1880–1938), Abdulhekim Kulmuhammedov (1885–1931), Allakuli Karahanov (1892–1938), Shemseddin Kerimi (1893–1937), Hydyr Deryayev (1905–1988), Nurmyrat Saryhanov (1906–1944), Alexander Petrovich Potseluyevsky (1894–1948) and Hojamyrat Bayliev (1905–1946) are resulted.

Key words: linguistics, history, conference, questions, the delegate, tragedy, a photo, the biography.

EDEBİ KİŞİLİĞİ BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE GÜN İŞİĞİNA ÇIKARILAN KİMİ TÜRKMEN YAZAR VE BİLGİNLER (VEYA MAYIS 1930'DA ÇEKİLEN SEYREK BİR FOTOĞRAFIN ÖYKÜSÜ)

Özet

Türkmenistan'ın devlet başkanı Gurbangulı Berdimuhamedov'ın "Devlet Kuşu" eserinde (Aşgabat, 2013) Sovyet döneminde mazlum kalan Allahkulu Karahanov, Abdulhekim Kulmuhammedov, Muhammet Geldiyev gibi ünlü bilgin ve yazarlarımızdan söz ediliyor. Biz de bundan yola çıkarak makalemizin söz konusuna değinmekteyiz.

Tarihte ilk olarak Türkmencenin sorunlarını konu edinen büyük bilimsel toplantı yani 'Türkmenistan'ın Birinci İlmî Konferansı' 150 delegenin katılımıyla 19 Mayıs 1930 yılında Aşgabat'ta kendi işine (faaliyete) başlıyor. Delegeler sadece başkent Aşgabat'tan değil Türkmenistan'ın değişik şehir il ve ilçelerinden seçilmiştiler. Konferansa katılanların arasında diğer cumhuriyetlerin temsilcileri de vardı. Okurların dikkatine sunduğumuz fotoğrafta konferansın delegelerinin bir grupunu görmekteyiz. Tanıdığımız kimi dilci ve edebiyatçıların fotoğraftaki resimlerini alıntı olarak göstermekle onlar üzerine önemli bilgileri saygıdeğer okuyucularımızın dikkatine sunmak bu yazının söz konusudur. Alıntılar düşük ve eksikli olduğu için bu kişilerin bulduğumuz diğer resimlerinden de paralel olarak yararlandık. Ne yazık ki geçen yüzyılda yetişen ilk Türkmen dilciler çoğunlukla sosyal trajediler kimileri de doğal facialar nedeniyle sanki henüz genç iken yaşama gözlerini kapatmışlardır. Makalede arşiv kaynaklara ve eski yayınlardaki bilgilere esaslanarak özellikle Muhammet Geldiyev (1889–1931), Kümüşali Böriyev (1896–1937), Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç (1880–1938), Abdulhekim Kulmuhammedov (1885–1931), Allahkulu Karahanov (1892–1938), Şemseddin Kerimî (1893–1937), Hıdır Deryayev (1905–1988), Nurmurat Sarıhanov (1906–1944), Aleksandr Petroviç Potseluyevskiy (1894–1948) ve Hocamurat Baylıyev'in (1905–1946) yaşam öyküsünden söz ediliyor.

Anahtar Kelimeler: dilbilgisi, tarih, konferans, konu, delege, trajedi, fotoğraf, yaşamöyküsü.

НЕКОТОРЫЕ ТУРКМЕНСКИЕ ПИСАТЕЛИ И УЧЕНЫЕ, ТВОРЧЕСТВО КОТОРЫХ НАЧАЛИ ИЗУЧАТЬ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ (ИЛИ ИСТОРИЯ ОДНОЙ РЕДКОЙ ФОТОГРАФИИ, СНЯТОЙ В МАЕ 1930 ГОДА)

Аннотация

В сочинении «Птица счастья» (Ашхабад, 2013) Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухаммедова рассказывается об Аллакули Караханове, Абдулхекиме Кульмухаммедове, Мухаммеде Гельдыеве и других ученых и писателях, которые были подвергнуты к репрессиям в советский период. Исходя из этого нового подхода, автор постарается раскрыть тему данной статьи.

19 мая 1930 года в Ашхабаде с участием 150 делегатов приступила к своей работе Первая научная конференция Туркменистана, на которой впервые в истории были обсуждены вопросы туркменского языка. Делегатами конференции были избраны лица не только из Ашхабада, но и из

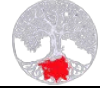

других городов, районов и областей Туркменистана, в ней приняли участие некоторые представители других республик. В предлагаемой к вниманию читателей групповой фотографии делегатов присутствуют также знаменитые языковеды и литераторы, краткому описанию жизни и деятельности которых посвящена данная работа с прибавлением их параллельных фотографий. К сожалению, многие из первых туркменских языковедов XX века еще в сравнительно молодом возрасте стали жертвами социальных трагедий, а некоторые из них погибли в результате природных катаклизмов. В настоящей статье на основе архивных материалов и данных из старой периодики приводятся биографии Мухаммеда Гельдыева (1889–1931), Кумушали Бориева (1896–1937), Александра Николаевича Самойловича (1880–1938), Абдулхекима Кульмухаммедова (1885–1931), Аллакули Караханова (1892–1938), Шемседина Керими (1893–1937), Хыдыра Дерьяева (1905–1988), Нурмурада Сарыханова (1906–1944), Александра Петровича Поцелуевского (1894–1948) и Ходжамурада Байлиева (1905–1946).

Ключевые слова: языкознание, история, конференция, вопросы, делегат, трагедия, фотография, биография.

Mayıs 1930'da çekilen fotoğraf

ilk olarak Türkmencenin sorunlarını konu edinen büyük bilimsel toplantı yani ‘Türkmenistan’ın Birinci İlmî Konferansı’nın gerçekleştirilen günlerinde, Mayıs 1930 tarihinde çekilen bu fotoğrafta aşağıdan yukarıya üçüncü sırada soldan ikinci olarak ayakta duran, ünlü dilci Muhammet Geldiyev’den yola çıkarak aşağıda kuşkusuz tanıdığımız bilim adamlarının tam olarak on tanesinin yaşamöyküsünden söz edeceğiz. Aslında ayrı ayrı eserler şeklinde yazılarak daha sonra bir araya getirilen bu öykülerin ilk sekiz tanesi Türkiye Türkçesiyle son iki tanesi ise Rusça olarak kaleme alınmıştır. Metinlerin kısa ya da uzun olması sadece bu şahıslar üzerine elde edilen malzeme ve materyallerin bol veya kıtlığından değil belki Türkmen dilbilgisinin tarihinde kaldırdıkları bilimsel mirasın miktarı ve önemiyle ilgilidir. Yazımızda kaynak olarak arşiv materyalleri ve eski yayınlarmızdan yararlandık.

Muhammet Geldiyev (1889–1931)

20. yüzyılda meydana gelen çağdaş Türkmen dil bilgisinin ilk meşhur temsilcisi Muhammet Geldiyev (Geldioğlu), 41 yaşındayken, 3 Ocak 1931 tarihinde hayata gözlerini kapar. 1970’li yıllardan itibaren ilgili senelerde doğumunun yıldönümleri kutlanmış olan Geldioğlu 1889 yılında Türkmenistan’ın şimdiki Balkan vilayetine bağlı Çeleken adasının Karaköl köyünde bir balıkçı ailenin çocuğu olarak doğar. İlk ve orta öğrenimini kendi köyünde yapar. Bundan sonraki tahsil hayatına başka şehirlerde devam eden Geldioğlu’nun ikinci tahsil yeri Buhara medreseleridir. Buhara yıllarından sonra Başkırdistan’ın başkenti Ufa’daki meşhur Galiye Medresesi’ni bitiren Muhammet Geldiyev öğretmenliğe başlar. İlk öğretmenliği 1917–1921 yıllarında Tatar ve Başkırt okullarında yapar.

1921 yılında Türkmenistan’a döner ve Aşkabat Muallimlik Mektebi’nde (Pedtehnikum) öğretmenliğe devam eder. 1924 yılına kadar Taşkent şehrinde düzenlenmiş olan ‘Türkmen Bilim Komisyonu’nda araştırmacı olarak görev yapar. Daha sonra Türkmenistan Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı olan Devlet Bilim Kurulu’nda ve Türkmen Kültürü (Türkmenkült) Enstitüsü’nde araştırmacılığına devam eder. Geldioğlu, aynı zamanda Aşkabat Muallimlik Mektebi’nde de görevliydi.

Muhammet Geldiyev 1920’li yıllarda Türkmence’nin ses özelliklerine uygun olarak Arap alfabesinin yeniden düzenlenmesi konusunda (yazıda Ceditçilik) önemli çalışmalar ortaya koyar. Ayrıca 1926–1929 yılları arasında, Türkmen yazısını, Arap alfabesinden Latin alfabesi esasında düzenlenen yeni alfabeğe geçirme alanında yapılan çalışmalarda Geldioğlu büyük hizmetlerde bulunur. 1926 yılında Bakü’de toplanan Türkoloji Kurultayı’na o da katılır.

1920’li yıllar Türkmen yazı dilinde çağdaş bilimsel terimlerin seri olarak üretildiği bir devirdir. M. Geldiyev’in bu devirdeki çalışması ise apayrıdır. Geldioğlu’nun farklı kılan düşüncelerinden biri ‘üretilen yeni terimlere kaynaklık edecek kelimelerin önce akraba Türk dillerinden ve eski yazı dilimizden almamız en doğru ve gelecek için ehemmiyetli bir yoldur’ (‘Türkmenistan’ gazetesi, 14 Nisan 1925) demesidir. Gelecekte Türk halklarının ortak bir yazı diline sahip olmaları hakkında yazılar yazması ise onu ayrı kılan diğer önemli faktördür. Geldioğlu bu düşünceleriyle, adeta günümüzdeki Türk Dünyası dil birliği çalışmalarına o dönemden ışık tutar. ‘Türkmenistan’ gazetesinde (5 Ocak 1926) ‘Türk çocuklarına fikir ve düşünce veren büyük Üstadımız Gasprinski’ diyerek Gaspıralı İsmail Bey’in adını minnettarlıkla zikretmesi de bu sebeptendir. Geldioğlu Avrupa dillerinden kelime almayı ise sonraki tercih olarak kabul eder.

Yaptığı çalışmalarla halk ve vatan sevgisini apaçık ortaya seren Muhammet Geldiyev (Geldioğlu), ölümünden sonra Sovyet rejimi tarafından ‘halk düşmanı’, ‘türkçü’, ‘milliyetçi’,

olarak tanıtılır. Geldioğlu'nun halk düşmanı olarak kalması yıllarca devam eder. 1970'li yıllara kadar. Bu yıllardan sonra büyük dilbilimci ve büyük mirası kabul edilir. 40 sene geçtikten sonra itibarı iade edilir, doğum yıldönümü kutlanmaya başlanır.

Muhammet Geldiyev'in tek başına ve başka bilim adamlarıyla birlikte yaptığı bir çok çalışma, değişik kurum ve yayın kuruluşları tarafından yayınlanmıştır. Çalışmalarının içinde; Türkmençe'nin ilk ders kitapları ve akademik gramer kitabı (1929) da vardır.

Mayıs 1930'da düzenlenen 'Türkmenistan'ın Birinci İlmî Konferansı'nda imla konusunda genel bildiri yapan meşhur bilgin Muhammet Geldiyev'in ölüm nedeni tam olarak son dönemlere kadar açıklanamamıştı. Bağımsızlık yıllarında bu acı olaya da ışık tutuldu. Kendisi, Sovyet resmî belgelerinde anlatıldığı gibi 3 Ocak 1931'de kendi eceliyle ölmemiş, kimi arkadaşlarının doğru hatırladığı gibi bir ajan eliyle, zehirlenerek GPU (sonra KGB) tarafından aynı tarihte gizli yolla öldürülmüştür. Ölümünden çok geçmeden Muhammet Geldiyev'in 'türkçü', 'milliyetçi', 'halk düşmanı' ilân edilerek kitapları ve diğer eserlerinden faydalanmanın yasaklanması da bunu onaylıyor.

Kümüşali Böriyev (1896-1937)

Kümüşali Böriyev (Börüoğlu) 1896 yılında Hazar denzinin kuzey doğu kenarlarında, şimdiki Kazakistan'a bağlı topraklarda yaşamış olan hayvan besleyici Türkmenlerin Hoca köyünde dünyaya gelir. 1915 yılında 19 yaşındayken Taşkent şehrindeki Muallimlik Semineri'ni bitirir. 1917–1918'de Bağımsız Türkistan Hükümeti'nin (Kokant Özerkliliği) kurucusu olan Mustafa Çokayev'in yanında olur. Ne yazık ki bu Hükümet üç aydan fazla devam edemez

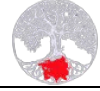
1924 yılına kadar Börüoğlu Rusya'ya bağlı Türkistan bölgesi idaresinde Türkmenlere temsilcilik eden devlet adamlarının biri olarak görev yapar. 1922–1924 yıllarında Dil ve Eğitim alanında iş yapar ve "Türkmen Bilim Komisyonu" müdürü olarak çalışır. 1924'de Türkmenistan'a döner ve hapisaneye atıldığı 1932 yılına kadar Aşkabat'ta Devlet Bilim Kurulu başkanı, Türkmen Kültürü Enstitüsü (Türkmenkült) direktörü (baş müdür), Millî Eğitim bakanı, Devlet Yayınevi başkanı vazifelerinde bulunur.

19. asrın 20'li yıllarına ait Türkmen tarihinde bilimin kurucusu olarak tanınan Kümüşali Börüoğlu'nun bilim kurullarının çabalarını Türkmencenin en ehemmiyetli konularına yöneltmekte büyük çalışmaları vardır. Kendisinin dilbilimci olarak yaptığı işleri de çok önemlidir.

Börüoğlu 1924–1926 yıllarında orta okul öğrencileri için Kimya, Coğrafya ve Eski Zamanlar Tarihine ait ders kitaplarını, öğretmenler için metodik makaleler mecmualarını Türkmençeye çevirerek yeterli sayıda bastırır. Çevirmenlik vazifesine hapisaneye atıldığı zamana kadar devam eder.

1927 yılında Yeni Türk Alfabe Komitesi'nin üyesi seçilmiş olan Börüoğlu meşhur Türkmen dilbilimcisi Muhammet Geldioğlu (Geldiyev)'le işbirliğinde bulunarak Türkmen Latin alfabesini düzenlemeye doğrudan doğruya katılır. Onların Latin harfleri esasında düzenlediği Türkmençe imla kuralları 1928 yılında ilk büyük makale ardından, ayrı kitap olarak okuyucuya sunulur. Börüoğlu'nun Musa İsmailov'la birlikde kaleme aldığı Alfabe kitabı 1930–1931 yıllarında iki kere basılır.

1929 yılında Kümüşali Böriyev'in Alişbek Aliyev'le birlikte düzenlediği, 20 bin kelimedenden ibaret, Rusça–Türkmençe Sözlüğü neşredilir. Bu kitap gerçekten tercüme sözlüğü

olmakla beraber Türkmenlerin ilk anlamdaş kelimeler ve açıklamalı sözlüğü idi. 1928 yılında Türkmen Kültürü Enstitüsü'nde 7 bilim adamının katılımıyla Kümüşali Börüoğlu'nun başkanlığında ilk Türkmençe–Rusça sözlük düzenlemeye başlanır. Arşiv kaynaklarında, daha sonra sadece Börüoğlu ve Potseluyevski'nin düzenlediği 700 sayfa geçiren Türkmençe–Rusça Sözlüğün 1931 yılında yayına hazırlanmış olduğu bulunmaktadır. Ama bilinmeyen sebeplerden dolayı sözlük neşredilmemiştir.

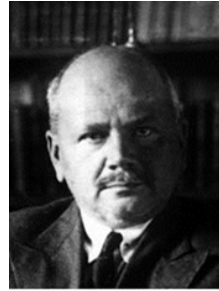
Yukarıda zikredilen eserlerinden başka Kümüşali Börüiev'in tek başına kaleme aldığı çok sayıda makaleleri yayınlanır. Geçmiş şairimiz Devletmehmet Balkızıl'ın şiirler derlemesi Kulmuhammedov, Potseluyevski ve bazı diğer çağdaş yazarların kitapları Börüoğlu'nun yönetiminde okuyucuya sunulur.

Mayıs 1930'da Türkmenistan'ın Birinci İlmî Konferansı'nın genel organizatörü Börüoğlu olur ve Türkmen Edebi Dili konusunda yaptığı bildirisinde gelecek için dilimizin ilerleme yollarını gösterir.

Kümüşali Börüiev Sovyet rejimi tarafından “milliyetçi”, “halk düşmanı” iddiasıyla 19 Mart 1932 yılında yakalanır. O'nu iki kere, 10 Mayıs 1933'de ve 9 Ekim 1937'de muhakeme ederler. 5 sene 7 ay çeşitli hapisanelerde son yıllarda ise Solowki ceza evinde yatmış olan Kümüşali Börüoğlu 27 Ekim 1937 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı Karelya Cumhuriyeti'nin Sandarmoh denen yerinde kurşunlanarak öldürüldü.

Ölümünden 21 sene sonra 17 Temmuz 1958 yılında Türkistan Yüksek Askerî Mahkemesi, Kümüşali Börüiev hakkında açılmış olan cinayet davasını esassız bulup kapatır ve şahsiyetini aklar. Buna rağmen Börüoğlu'nun şahsiyeti ve bilimsel mirası hakkında Sovyet rejiminin menfi görüşü son yıllarda da değişmedi. Ondandır ki, 1974 yılında basılmaya başlanan ve 10 ciltten ibaret olan ‘Türkmen Sovyet Ansiklopedisi’nin, alfabe sırasına göre 1. cildinde yer alması gereken Börüoğlu hakkındaki madde, ancak 1989'da basılan 10. ciltte ilave olarak yer almıştır. 1991 yılında Türkmenistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra geçen 20'den fazla sene devamında Kümüşali Börüiev ve diğer Sovyet rejimi kurbanlarının hayatını ve mirasını öğrenmek yolundaki engellerin hepsi aradan kalktı.

Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç (1880–1938)

Rusya'nın eski başkenti San-Petersburg Üniversitesi Doğubilim Fakültesi'nin 1. sınıfını bitiren öğrencisi 19 yaşındaki delikanlı Aleksandr Samoyloviç, o dönemde Rusların taktığı Zakaspi (Hazar ötesi) bölgesi adı taşıyan Türkmenistan'ın merkezî şehri Aşkabat ve çevresindeki köylere, hocası Prof. Dr. Platon M. Melioransky'nin göndermesiyle ilk 1900 yılının Yaz tatilinde ve daha sonra 1902 yılında iki ay boyunca yaptığı gezilerde Türkmenlerin Teke boyunu temsil eden insanlarla görüşerek çok sayıda dilcilik ve folklorik malzeme ve materyalleri toplamayı başarıyor.

29 Aralık 1880 tarihinde Rusya'nın Nijniy Novgorod şehrinde Lise müdürü vazifesini sürdüren baba Ukrayna kökenli Nikolay Yakovleviç Samoyloviç'in ailesinde dünyaya gözlerini açan Aleksandr (küçükken ve sevgiyle kullanılan adları Sanya ve Şaşa), liseyi ve kendi şehrindeki Dvoryanlar (Asılzadeler) Enstitüsü'nü bitirdikten sonra gelecekteki yaşamı için Doğubilimci görevini seçerek 1899 yılında başkent San-Petersburg'daki Üniversite'nin Doğubilim Fakültesi öğrenciliğine atılıyor. Aleksandr'ın, annesi Evgenya Aleksandrovna Şteygman (Yahudi asıllı olabilir) ve Nikolay adlı bir erkek Natalya, Evgenya, Anna, Lidya adlı dört tane kız kardeşleri var idi.

Bir sene boyunca A.N. Samoyloviç'le yakından tanışan Üniversite hocası Prof. Dr. Platon M. Melioransky, O'nu Rus Türkolojisi'nde henüze kadar araştırılmadan kalan alanlar – Türkmen Dili ve Edebiyatına iki sene sonra ise bir başka öğrencisi İvan Aleksandroviç Belyayev'i Karakalpak Dili ve Edebiyatına – doğru yönetiyor. Genç bir Türkolog olarak Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç'in gerçekleştirmiş olan ilk başarılı çalışması, daha önce Türkmenistan'da eline geçen materyaller esasında kaleme aldığı ve 1903 yılında "Türkmen Diyalekti Teke Ağızı'nın Lengüistik İncelenmesinin Tecrübesi" konusunda savunduğu Lisans (Üniversiteyi Bitirme yani Diploma) Tezidir. Tez, San-Petersburg Üniversitesi'nin Altın Madalyası'yla ödülleniyor.

1906 yılında Yüksek Lisans eğitimini bitirerek geçmiş Türkmen şairlerinin kimliği ve edebi kişiliğini öğrenen A.N. Samoyloviç 19. yüzyılda yaşamış olan Abd-ül-Settar Gazî'nin, Teke Türkmenlerin savunma savaşlarından söz eden 'Cenkname' eseri konusunda hazırladığı Doktora Tezi'ni 1914 yılında savunuyor. Üniversitede çalışarak yaptığı araştırmalarla ilk Doçent daha sonra Profesör unvanlarını kazanan Samoyloviç Büyük Türkmen Klasik şairi Mahtumkulu'nun ve babası Azadî'nin – O da bir ünlü şair – edebi mirasını bilimsel yönlerle inceleyerek önemli sonuçları elde ediyor.

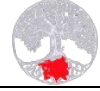
Değişik eğitim ve bilimsel kurullarda başkanlık yapan Samoyloviç, Türk halklarının edebiyat, sözlü folklor, tarih ve dilini öğrenmekte üstün hizmetlerinden dolayı yurtda en yüksek bilimsel kurulu oluşturan Sovyetler Birliği (önceki Rusya) İlimler Akademisi'nin ilk olarak habarleşme üyeliğine 1929 yılında ise aslı üyeliğine yani "Akademik" unvanına (Türkiye sisteminde "Ordinaryüs" unvanına denk geliyor) layık görülüyor. 1929 yılında Akad. (Ord.) Prof. Dr. A.N. Samoyloviç'in danışmanlığında Türkmen öğrencilerin on beş tanesi üniversitede yüksek lisans ve doktorasını yapıyordu. Onların arasından Abdulhekim Kulmuhammedov (1885–1931) gibi önde gelen bilginler ve Berdi Kerbabayev (1894–1974) gibi meşhur yazarlar yetişti.

Sovyetler Birliğine bağlı olarak 27 Ekim 1924 tarihinde kurulan Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı Kaygısız Atabayev'in (1887 – 1937) çabalarıyla Türkmenleri ve Türkmenistanı bilimsel yönlerden öğrenmek amacıyla Leningrad'da (önceki ve şimdiki San-Petersburg) faaliyete başlamış olan Türkmen Komisyonu tarafından 1929 yılında basılan 'Turkmeniya' kitabında bazı diğer çalışmalarla aynı sırada Komisyon üyeleri Akad. (Ord.) Prof. Dr. V.V. Barthold'un Türkmen ulusunun tarihinden bahseden denemesi (Sayfa: 3 – 73) ve Akad. (Ord.) Prof. Dr. A.N. Samoyloviç'in Türkmen Edebiyat tarihinden bahseden denemesi (Sayfa: 123 – 167) yayımlanıyor. Bu çalışmalar günümüze kadar bilimsel önemini kaybetmemişlerdir. Hayatının sonuna kadar yurdumuzda sürekli olarak bilimsel gezilerde bulunan A.N. Samoyloviç, danışmanlığında tahsil gören Türkmen öğrencileriyle beraber Mayıs 1930'da Aşkabat'ta düzenlenerek Dil konusunu temas edinen Türkmenistan'ın Birinci İlmî Konferansı'na da katılıyor.

A.N. Samoyloviç'in 'Osmanlı Türkçesinin Kısa Grameri' adıyla Rusça kaleme aldığı ders kitabı 1925 yılında yayımlanıyor. Türkiyeli dilciler tarafından günümüze kadar Türk lehçelerinin sınıflandırmasını yapan bir Rus bilgin olarak tanınan Samoyloviç, 1900, 1911 yıllarında ve daha sonra 1930'lu yılların ortalarında Türkiye'de bilimsel gezide bulunuyor ve Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan ve diğer bilim adamlarıyla görüşüyor.

Kendini Türkoloji'ye adanmış olan bilgin Akad. (Ord.) Prof. Dr. A.N. Samoyloviç her hangi bir gerçeğe uyamayan mantıksız 'Sovyet rejimini çökmek amacıyla diğer Teröristler ile iş birliğinde bulunan Japon Casusu' suçlamasıyla 2 Ekim 1937 yılında hapse atılıyor. 13 Şubat 1938'de ise Sovyetler Birliği Yüksek Askerî Mahkemesi'nin kararı ile idama mahkum ediliyor ve aynı gün kurşunlanarak öldürülüyor. 29 Nisan 1938 tarihindeki toplantı kararıyla İlimler Akademisi'nin üyeliğinden mahrum olunuyor. Ölümünden 18 sene sonra 25 Ağustos 1956 yılında Sovyetler Birliği Yüksek Askerî Mahkemesi, A.N. Samoyloviç hakkında açılmış olan cinayet davasını esassız bulup kapatır ve şahsiyetini aklar. 14 Aralık 1956 ve 5 Mart 1957'de alınan kararlarla İlimler Akademisi'nin üyeliğine yeniden dikeldilir.

Haksız yere suçlanan bilim adamlarının tam olarak aklanması için eserlerinin tekrar yayınlanması ve genç nesiller tarafından öğrenilmesi gerekmektedir. Uzak süren mecburî bir aradan sonra 1960'lı yıllardan itibaren Akad. (Ord.) Prof. Dr. A.N. Samoyloviç ile alakalı ilk

araştırma ve incelemeler yapılmaya başlandı. Bunun son döneme ait örnekleri olarak – makaleyi yazarken bizim de yararlandığımız – F.D. Aşnin, V.M. Alpatov, G.F. Blagova gibi Rusya’lı (Moskova) yazarların çalışmalarını A.N. Samoyloviç’in, E.G. Emirova tarafından hazırlanarak 2000 yılında Simferopol’da (Kırım/Ukrayna) yayınlanan ‘Kırım Hakkında Seçilme Eserler’ kitabını Türkmenistan’da ise Prof. Dr. Durdumuhammet Nuraliyev’in 1971’de Aşkabat’ta basılan ‘Akademik A.N. Samoyloviç Türkmen Edebiyatı Hakkında’ adlı 140 sayfadan oluşan kitabını ve aynı konuda daha önce savunan Doktora Tezi’ni gösterebiliriz. 10 ciltten ibaret ‘Türkmen Sovyet Ansiklopedisi’nin 1986 yılında yayınlanan 7. cildinde A.N. Samoyloviç’e ait küçük bir maddeyi bulmaktayız.

Abdulhekim Kulmuhammedov (1885–1931)

Değişik kaynaklarda Abdulhekim Kulmuhammedov’un doğum tarihi olarak 1879, 1885 ve 1893 yıllarına rastlamaktayız. Doğum yeri Türkmenistan’ın şimdiki Lebap vilayetine bağlı Halaç ilçesinin Akderi köyüdür. 1910’lu yıllarda İstanbul Arkeografya Enstitü’sünde (Belgede böyle yazılmış. Darülfünun’un özel bir fakültesi veya bölümü olabilir.) tahsil gördü. Ziya Gökalp’ın (1876-1924) ve Mehmet Fuad Köprülü’nün (1890-1966) Darülfünun’da 1913 yılında verdikleri ilk derslere katıldı. Enver Paşa (1881-1922) ile ilk defa Türkiye’de iken karşılaşmış olduğu tahmin ediliyor. Daha önce Buhara’da Çar Minar (bir diğer adı Halife Niyazkulu) Medresesi’ni bitirdi. 20. yüzyılın başında yoğunlaşan Ceditçilik hareketinin önde gelenlerinden biri idi. Türkiye’den geri dönerek Ceditçilik’ten ayrıldı ve 1918 yılında Buhara Komünist Partisi kurucularından biri oldu. Türkmenlerden teşkil edilen ilk atlı Kızılordu müfrezesinin komutanı görevine getirildi.

Buhara’da halk ihtilali, 1920 yılında 28 Ağustos’u 29 Ağustos’a bağlayan gece Abdulhekim Kulmuhammedov’un komuta ettiği müfrezenin Çarcöv (şimdiki Türkmenabat) beyinin kalesine baskın yapmasıyla başladı. A. Kulmuhammedov’un müfrezesi Çarcöv’de bir zafer kazandıktan sonra Buhara’ya yürüdü. Türkistan Kızıl Ordu Başkumandanı Mikail Frunze (1885-1925), A. Kulmuhammedov’un müfrezesine büyük ehemmiyet veriyordu. Emir Ordusu’nun yenilmesinde bu müfreme önemli rol oynadı. 2 Eylül 1920 tarihinde Buhara emiri Seyit Alim Han’ın eşyaları arkasına yüklenerek kovulmasıyla birlikte, Buhara Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Cumhuriyetin sekiz kişiden oluşan ilk yöneticileri arasında A.Kulmuhammedov da bulunuyordu.

Buhara Halk Cumhuriyeti Hükümeti’nin kurulmasıyla A. Kulmuhammedov Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) vazifesine tayin edildi. Hükümette çeşitli görevlerde bulunan A. Kulmuhammedov daha sonra Buhara Merkezi Yürütme Komitesi’nin Kerki (şimdiki Atamurat) şehrindeki vilayet temsilcisi oldu. Yaptığı üstün hizmetler için Buhara Cumhuriyeti’nin Altın Yıldız Madalyası ile ödüllendirildi .

Diş tesirlerle genç Cumhuriyetin günden güne bolşevikleşmesi ve sosyalleşmesi Buhara’nın topraklarını Basmacılık (silahlı millî azatlık) hareketinin merkezine çevirdi. Eski Osmanlı Harbiye Nazırı, Buhara’da silahlı millî azatlık hareketine katılmış tüm askerî bölüklerin Başkumandanı olarak görev yapan bolşeviklerin ve Kızıl Ordu’nun Orta Asya’dan gönüllü olarak çıkmasını talep eden Enver Paşa, 9 Kasım 1921 yılında şimdiki Tacikistan’da Türkmenlerin yaşadığı bölge olan Cılıköl’de, kaynaklarda bir Türkmen görevlisi veya

Abdulhekim Toksaba (Miralay) olarak adı geçen A. Kulmuhammedov'un evinin bahçesinde ilk defa Basmacı kumandanlarıyla karşılaştı. Buhara Cumhuriyeti devlet adamı olan Abdulhekim Kulmuhammedov, bu arada Basmacıların ve Enver Paşa'nın tarafına geçmişti. Başarısız sonuçlanan iç savaşlardan sonra Afganistan'dan İran yoluyla 1923 yılında Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat şehrine gelen Abdulhekim Kulmuhammedov, 6 – 7 sene içinde bilim adamı, yazar ve gazeteci olarak şöhret kazandı.

Henüz Buhara Cumhuriyetinde Basmacıların arasındayken, "Noviy Vostok" adıyla Moskova'da basılan bir Rus dergisinin, A. Kulmuhammedov'u "Tipik aydın" olarak vasıflandırması sağlam esaslardan kaynaklanıyordu. 1920'li yılların ikinci yarısında, yeni kurulmuş olan Türkmenistan Cumhuriyeti'nin gazete ve dergilerinde bir çok makale, hikâye ve şiirleri basılan A. Kulmuhammedov, önemli bilgilerden oluşan ön sözler yazarak 1925 yılında Alişir Nevaî'nin "Muhakemet-u-l-lugateyn" ilmî eserini, 1926'da Klasik şairlerimiz Seyitnazar Seydi'nin ve Kurbandurdu Zelili'nin ilk şiir kitaplarını 1927'de ise "Sayat ile Hemra" destanımızı yayımladı. 1926 yılında kendisinin kaleme aldığı şiirleri de "Umut Yalkımları" adıyla özel bir kitap hâlinde okuyucusuyla buluştu.

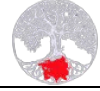
Leningrad (eski ve şimdiki San-Petersburg) Doğubilim Enstitüsünde meşhur danışman hocaları Prof. Dr. A.N. Samoyloviç'in ve Akad. Prof. Dr. V.V. Barthold'un rehberliğinde doktora tezini hazırlayan Abdulhekim Kulmuhammedov, 1928 yılı yazında Türkmenistanın Lebap vilayetinde bilimsel gezide bulunarak edebi mirasımızla ilgili pek çok yazma materyalleri ele geçirdi ve Aşkabat'a geri dönünce o vakitteki Türkmen Medeniyeti Enstitüsü kütüphanesine hediye etti. Bulduğu elyazmaların bilimsel tasvirlerinden oluşan "Orta Asya Edebi Abidelerine Ait Materyaller" adlı kitabını Rusça olarak 1931 yılında Aşkabat'ta yayımladı.

20. yüzyılın ilk Türkmen bilim adamı ve yazarı olarak tanınan Abdulhekim Kulmuhammedov, Sovyet rejimi tarafından zorla Türkmen-İran sınırına getirilerek yabancı bir yurda kaçmak istedi bahanesiyle 12 Temmuz 1931 yılında kurşunlanarak öldürüldü. Aşkabat yakınlarında Firuze'de (şimdiki Arçabil) gerçekleştirilen bu olayla ilgili arşiv belgeleri; o anda A. Kulmuhammedov'un yanında bilimsel faaliyete hazırlanan yüksek okul mezunu (aspiran) Bakü'lü Kahraman Karakaşlı'nın da olduğunu belirtiyor. Yukarıda bahsettiğimiz kısa öz geçmişinden belli oluyor ki kendisine uzun bir hayat nasip olamayan Abdulhekim Kulmuhammedov; üstadları Fuad Köprülü, Ziya Gökalp, Samoyloviç ve Barthold'un entelektüellik; Enver Paşa ve Mikail Frunze'nin ise askerlik talimleriyle yetişen pek zeki bir zattır.

Allahkulu Karahanov (1892–1938)

Türkmen edebiyat ve dil biliminin 1920 – 1930'li yıllara ait tarihinde kıymetli kitap ve makaleleriyle müstesna bir yere sahip olan Allahkulu Şahzade (babasının adı) oğlu Karahanov 15 Eylül 1892 yılında şimdiki Marı (Merv) vilayetine bağlı Mülkbahşı köyünde dünyaya gelir. Çocuk iken yetim kalarak amcasının elinde terbiye görür. Orta okulu bitirdikten sonra öğretimine Buhara medreselerinde devam eder. Ardından Başkırdistan'ın başkenti Ufa'daki Galiye Medresesi'nde tahsil görür. Allahkulu Karahanov 1920 yılında Taşkent şehrine gelerek Orta Asya Devlet Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girer ve burayı iyi derece ile 1927'de bitirir.

Üniversite öğrenciliğinin dışında, 1922 yılında Taşkent'te düzenlenmiş olan 'Türkmen Bilim Komisyonu'nda araştırmacı olarak görev yapar. 1922 – 1924 yılları arasında yayınlanmış olan 'Türkmen İli' adlı ilk Türkmen dergisinin tahrir müdür ve naşirlerinden biri olur. Dergide geçmiş Türkmen şairlerinin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren makaleler ve metinler yayımlar. Bazı makalelerini kısa süre yayınlanmış olan 'Yaş Carçı' dergisinde neşreder. Türkmen Dilinin ses özelliklerine uygun olarak Arap alfabesini düzenleme işine, yanı 'Yazıda Ceditçiliğ'e, Allahkulu Karahanov özel bir projeye katılır. Çevirmenlik yaparak ilk ve orta okullar için ders kitaplarını bastırır. Mesela, Karahanov'un Türkmençeye çevirdiği kitaplarından 210 sayfalık 'Kimya' (Aşkabat 1926) dersliğı devri için çok önemli olmuştur. Çevirmenlik vazifesine son yıllarda da devam eder. 1930'lı yılların başlarında milli medeniyet ve siyasetle ilgili konularda kaleme aldığı makalelerini neşreder.

Allahkulu Karahanov 1923 yılında Taşkent'te 3. Öğretim yılı için 'Ana Dilimiz' adlı ders kitabını 5 bin adet bastırır. Bu kitapta Türkmen Halk Edebiyatının atalar sözü, bilmece, efsane, masal gibi tarzlarından çok sayıda örnekler ile Mahtumkulu, Şeydaî, Kemine, Molla Nefes, Muhtacî ve başka geçmiş şairlerimizin bazı eserleri tam veya parçalar halinde yer almıştır. Arşiv kaynaklarında Karahanov'un 1929 yılında Türkmençe Gramer kitabını hazırlamış olduğu da bulunmaktadır. Ama Gramer bilinmeyen sebeplerden dolayı o zaman okuyucuya kavuşmamıştır. Yazarın bu eseri Rus dilinde 'Grammatika Turkmenskogo Yazıka' adıyla 1931 yılında basılmış ve Türkmen dilbilimi tarihinde ehemmiyetli yere sahip olmuştur. Türkmen Dili ve Edebiyatı alanında büyük hizmetlerde bulunan, hayatının son yıllarında ise kendi köyünde hekim olarak çalışan Allahkulu Karahanov gizli 'Türkmen Azatlığı Kurulu'nun üyesi olmak, feodal-milliyetçi klasikleri halk arasında yaymak ve Parti ve Hükümetin Türkmen Dili sahasında yaptığı reformlara karşı koymak' suçlamaları ile 20 Eylül 1937 yılında hapse atıldı. 25 Ocak 1938'de ise Mahkeme hakkını gaspeden NKVD (eski OGPU sonra KGB) 'Üçlüğü'nün kararı ile idama mahkum edildi. Allahkulu Karahanov idam kararından bir ay sonra, 26 Şubat 1938 yılında, 46 yaşında iken, rejim tarafından kurşunlanarak öldürüldü. 21 sene geçtikten sonra 4 Aralık 1959 yılında Türkmenistan Yüksek Ceza Mahkemesi Allahkulu Karahanov hakkında açılmış olan cinayet davasını esassız bulup düşürdü ve O'nu akladı.

Stalinizm dönemi kurbanlarından Allahkulu Karahanov'un milli bilime adanmış olan hayatını ve miras kalmış eserlerini öğrenmek edebiyatçı ve dilbilimcilerin bugünkü nesillerinin manevi bir borcudur.

Şemseddin Kerimî (1893–1937)

44 yaşındayken, Sovyet rejimi tarafından "milliyetçi", "halk düşmanı" suçlamalarıyla kurşunlanmış olduğundan dolayı günümüze kadar hayatı ve eserleri az bilinen yazar ve dil bilimcilerimizden Şemseddin İmameddin (babasının adı) oğlu Kerimî 1893 yılında şimdiki Ahal vilayeti Bağır köyünde dünyaya geldi. O, Türkmenlerin kesin zafer kazandığı 1879 yılı I. Göktepe Savaşı manevi kumandanı 1881 yılı II. Göktepe Savaşı'nda ise kahramanca savaşarak ölen Kerimberdi İşan'ın torunudur. Kendisine, Kerimî soyadı da dedesinin ismi Kerimberdi kelimesinden almıştır.

Amcaları Muhammetmurat ve Muhammetnazar'ın Kaka ilçesinde açtığı medresede tahsil gördü. Yeni usulle (Usul-i Cedid) gençlere talim eden bu okulda, Sovyet döneminde ünlü yazar

olarak yetişen Berdi Kerbabayev (1894 – 1974) ve Karaca Burunov (1898 – 1965) onun sınıf arkadaşları idi. İhtisasi mekteplerde Türkmen Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapan Şemseddin Kerimi daha sonra 1927 – 1931 yılları arasında Leningrad (San Petersburg) Şarkşinaslık Enstitüsü'nde okudu ve iyi bir dereceyle bitirdi. Türkmenistan'a dönerek Bayramali şehrinde Pamukçuluk Enstitüsü'nde öğretmen olarak çalıştı. Ömrünün son yıllarında Aşgabat'ta Devlet Yayınevi'nde edebi çevirmen vazifesinde bulundu.

Erkeklerle aynı sırada kızlara da okuma yazma ve hüner öğretmek Türkmen ceditçi yazarlarının öne sürdüğü ve gerçekleştirmek istediği önemli fikirlerden biriydi. Bu konuda Şemseddin Kerimî'nin 1925 yılında "Türkmenistan" gazetesinde "Türkmen Kızına" adlı şiiri, 1929 yılında ise "Türkmen Medeniyeti" dergisinde "Kızını Okutmasa Benim Karım Değil" adlı hikayesi yayımlandı. 1927 – 1930 yılları arasında çeşitli dergilerde basılmış olan makaleleri Türkmen Alfabeti'ni latinleştirmek ve Türkmence'yi yeni terimlerle zenginleştirmek konusunda önemli fikirler taşıyordu. 1930 yılında üç dört yıllık köy mektepleri ve orta teknik okulunun hazırlık sınıfları için, ortak yazar olarak kaleme aldığı ders kitabı 20 bin adet neşredildi.

19 Mayıs 1930'da toplanmış olan ve Türkmence'nin aktüel meselelerini müzakere eden Türkmenistan I. Bilimsel Konferansı delegesi Şemseddin Kerimî'nin 1932 yılında basılmış olan 60 sayfadan fazla "Türkmen Dilinin İmla Kaideleri" adlı makalesi kıymetli eser olarak uzun süre kullanıldı. Amerika kıtasının açılışı hakkında "Taze Dünya" ünlü rus yazarı Aleksey Tolstoy'un "Zahire", Nikolay Ostrovski'nin "Çelik Nasıl Pişirildi?" kitapları ve bazı başka eserler Şemseddin Kerimî'nin Türkmenceye tercümesiyle 1920 – 1930'lu yıllarda, Aşgabat'ta yayımlandı.

Şemseddin Kerimî'nin en meşhur eseri 1924 yılında kaleme alarak 1927'de özel kitap olarak neşredilen "Nevruz Gecesi veya Zavallı Aycemal" adlı uzun yıllar sahnelenen dramıdır. Adı kısaca "Aycemal" olarak tanınan bu eserde, Ceditçi olduğundan dolayı sevdiği kız Aycemal ile evlenemeyen Kurban, Aycemal'in kadimci mollalar tesiri altında bulunan babası Aşır Mergen ve diğer insan tiplerinden bahsedilir. Dram, bazı Türkmen halk destanlarında olduğu gibi Aycemal ve Kurban'ın ölümüyle biter.

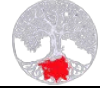
Sovyet rejimi, kendi milletinin ilerlemesi için çalışan ceditçilere çok kötü bakıyordu. Şemseddin Kerimî 1932 yılında Özbekistan'ın Zarefşan denilen bölgesine sürgün edilir. Üç yıl sonra Aşgabat'a geri döner. 14 Ağustos 1937 yakalanır ve beş gün sonra 19 Ağustos 1937'de "NKVD üçlüsü'nün" kararı ile idama mahkum edilerek üç gün sonra 22 Ağustos 1937 tarihinde Şemseddin İmameddinoğlu Kerimî, rejim tarafından kurşunlanarak idam edilir. Bu tarihten 20 yıl geçtikten sonra 5 Nisan 1957 tarihinde şahsiyeti aklanır.

Haksız yere suçlanan yazar ve bilim adamlarının tam olarak aklanması için eserlerinin tekrar yayınlanması ve genç nesiller tarafından öğrenilmesi gerekir. Bu sebepten Şemseddin Kerimî ile alakalı araştırma ve incelemeler yapılmaya başlandı.

Hıdır Deryayev (1905–1988)

1905 yılında dünyaya geldiği vilayeti Marı'da (Merv), sonra Taşkent şehrinde çeşitli öğretim kurumlarında tahsil görmüş olan Hıdır Deryayev 1929 yılında Orta Asya Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nin 2. sınıfına kabul edilir. Ama Soyet rejimi tarafından doğubilimci hocaların hepsinin 1930-1931 yıllarında hapse atılmasından dolayı Şarkiyat

Fakültesi kapatılarak Deryayev ve öğrenci arkadaşları Pedagoji Fakültesine geçiriler. O' 1931 yılında Üniversiteyi bitirir ve aynı sene Aşkabat'ta ilk yüksek öğretim kurulu olarak açılan Türkmen Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde göreve başlar. Çok geçmeden doçent ünvanını alır ve Türkmen Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanlığına seçilir. İlk şiirlerini öğrencilik yıllarında yazmış olan Hıdır Deryayev bilim alanında kendisini dilbilimci olarak gösterir. O, öğretmenlik vazifesinin dışında Türkmenistan İlmî Araştırma Enstitüsü'nde araştırmacı olarak görev yapar. Hıdır Deryayev'in meşhur dilbilimci Hocamurat Baylıyev'le (1905-1946) ortak yazar olarak kaleme aldığı 'Avrupalılar için Türkmen Dilinin İş Kitabı' 1932'de ve 'Ana Dili Grameri IV. Eğitim Yılı için' adlı kitabı 1933 yılında yayımlandı. O'nun tek başına orta okullar için Türkmençe'nin cümle bilgisinden ilk olarak yazdığı ders kitabı 1934-1935 yıllarında iki kere neşredildi. 1930'lı yıllarda birkaç makalesi de yayımlandı.

Yazarın 'Komünistler Maarifi' dergisinin 1932 yılındaki birleşmiş 19-20. sayısında basılmış olan 'Köhne Türkmen Edebi Dili' makalesinde 'İnkılaptan önce (Ekim 1917) Türkmen Edebi Dili varmıdı?' diye soruyu ortaya atıp ona cevap olarak 'Türkmenlerin eskiden Edebi Dili var idi. Bu dili tanıtmak için büyük miras kaldırmış olan Mahtumkulu, Molla Nefes ('Zöhre-Tahir'), Seydi, Zelili, Şeydai, Talibi, Muhtaci gibi XVIII-XIX asır Türkmen şairlerinin eserlerini kontrol yapmak gerekiyor' diyerek öne sürdüğü fikirleri kendisini takip etmek için bahane oldu.

Hıdır Deryayev'i takip etmeler 1933 yılının Haziran ayının başından sonuna kadar devam etti. 'Şurular Türkmenistanı' gazetesinin 1. Haziran sayısındaki G.Nazarov'un 'Meseleni Mahtumkulu çözüyor' makalesinde Deryayev yukarıda zikredilen çalışması yüzünden milliyetçilikle suçlandı. İmzasız 'Deryayev'in silahsızlandırılması' adlı makalede ise (26 Haziran 1933) Pedagoji Enstitü'de profesör doçentlerin ve öğrencilerin katılmağında birkaç kere toplantıların yapılmış ve onlarda söz alanların hepsinin doçent Deryayev'in 'Köhne Türkmen Edebi Dili' adlı eserini ölçülüp biçilen bir milliyetçilik programı halinde değerlendirmiş olduğu hakkında yazıldı. Stalinizm döneminin şartlarına göre dilbilimcinin üzerine görevden bırakılarak hapse atılmak belki de öldürülmek tehlikesi inmişti.

29 Haziran 1933'de Deryayev'in 'Şurular Türkmenistanı' gazetesi idaresine yazdığı mektubu yayınlanır. Yazar 'Köhne Türkmen Edebi Dili' makalesinde öne sürdüğü fikirlerinden vazgeçer onlardan dolayı özür diler. Bu kere izlemeler böylece biter. Ama 4 sene sonra, 1937 yılında Hıdır Deryayev gizli 'Türkmen Azatlığı Kurulu'nun üyesi olmak 'Kanlı Penceden' adlı roman yazmak gibi 'halka karşı' hareketleri için yakalanır.

Hıdır Deryayev 19 sene Sibirya hapisanelerinde yattı ve Türkmenistana 1956 yılında döndü. Hayatının sonuna, 1988 yılına kadar 4 ciltten ibaret 'İkbal' (Akıbet) ve diğer romanlarını, dram, şiir eserlerini yazdı. Yazar Türkmenistan İlimler Akademisi habarlaşma üyeliğine seçildi. O'na Türkmenistan Halk Yazarı adı ve Mahtumkulu Ödülü verildi.

Nurmurat Sarıhanov (1906–1944)

Gazeteci Nurmurat Sarıhanov 1930'lu yıllarda "Türkmenistan", "Gızıl Goşun" (Kızıl Ordu) gazetelerinde ve kimi diğer süreli yayınlarda çalışırken kendini ünlü öykücü ve romancı olarak okuyucuya tanıtmayı başardı. 1930'lu yılların birinci yarısında 'Mektup',

‘Silahın Erki Elinde’, ‘Annenin Gururu’, ‘İki Sene’ öykülerini yazdı. 1937–1941 yılların arası yazar için çok önemli bir dönem oldu. Bu yıllarda yazarın ‘Son Çadır’ (1938), ‘Beyaz Ev’ (1938), ‘Aşk’ (1939), ‘Damat’ (1940), ‘Ağanın Kızması’ (1940), ‘Kader’ (1941) öyküleri, ‘Kul Kadın’ ve ‘Dolanarak Geleceğim’ (1941) romanları yayınlandı.

1942 yılının başından itibaren İkinci Dünya savaşının cephelerinde bulunan Sarıhanov en son yazan ‘Anne’ adlı öyküsünü 15 Nisan 1943’te Türkmenistan’a gönderdi. Önde gelen Türkmen yazar Nurmurat Sarıhanov 4 Mayıs 1944 yılında şimdiki Moldova Cumhuriyetinin Benderı bölgesine bağlı Delakey köyünün yakınlarında faşistlere karşı gerçekleşen savaşta şehit oldu.

Yazarın, Türkmenlerin yaşamında klasik edebiyat ve halk muzikisinin öneminden bahseden ‘Kitap’ öyküsü ve ‘Şükür Bahşı’ romanı bugün de çok okulan eserlerin sırasında yer almaktadır. Son yıllarda ‘Şükür Bahşı’ romanı esasında Bulat Mansurov tarafından bedîî film çekildi.

Aleksander Petroviç Potseluyevsky (1894–1948)

Если до недавнего времени, а именно в прошедший период после распада Советского Союза, научным наследием заслуженного деятеля науки Туркменистана, профессора Александра Петровича Поцелуевского – общепризнанного учителя туркменских филологов в тридцатые и сороковые годы XX века, всерьез продолжали заниматься в основном отдельные ученые нейтрального Туркменистана, то в последние годы нами предприняты некоторые усилия по ознакомлению современной научной общественности Республики Татарстан (Российская Федерация) и Украины, в частности специалистов-востоковедов, с жизненным путем и основными трудами видного ученого-туркменоведа первой половины прошлого века.

Прежде чем непосредственно приступить к рассказу об ученом, хотим отметить, что в настоящее время русскоязычная Всемирная паутина – Интернет изобилует разнообразными сведениями о видных ученых, в том числе А.П. Поцелуевском и его трудах. Одни авторы считают А.П. Поцелуевского «одним из видных тюркологов России», а другие более конкретно – «создателем туркменоведения, новой отрасли отечественной тюркологии». Ужасно то, что в этой информационной лихорадке-чехарде кто-то успел назвать филолога А.П. Поцелуевского даже доктором геолого-минералогических наук. Все это диктует, с одной стороны, необходимость проведения более серьезных исследований и взвешенности научных оценок, а с другой, – тщательную разборчивость при использовании данных из Интернета.

Будучи уроженцем села Букмуйжа Режицкого уезда Витебской губернии А.П. Поцелуевский (родился 13 мая 1894 года в семье учителя-белоруса), после окончания классической гимназии в Витебске поступил в Лазаревский институт восточных языков в Москве, где получил солидную подготовку по восточным (турецкому, персидскому, арабскому), а также западноевропейским (французскому и английскому) языкам. Среди его преподавателей по восточным языкам в ЛИВЯ был профессор (в последующем академик и один из основателей АН Украины в 1918 году) А.Е. Крымский (1871-1942), который характеризовал себя как «белорус по происхождению, русский по воспитанию». Успешно окончив институт в 1918 году, А.П. Поцелуевский в течение

пяти лет работал преподавателем в Витебском отделении Московского археологического института, а затем лектором курсов губернского отдела народного образования.

В октябре 1923 года по приглашению службы просвещения Среднеазиатской железной дороги А.П. Поцелуевский переехал в Туркменистан, в Ашхабад и начал работать инструктором-методистом этой службы. Одновременно вел преподавание ряда языков в школах города. С этого времени А.П. Поцелуевский навсегда связал свою дальнейшую судьбу с туркменским народом, изучением и преподаванием его языка.

В 1926-1928 годах – он научный сотрудник (консультант) Государственного ученого совета при Наркомпросе, а с 1928 по 1932 год – заведующий кабинетом языкознания Института туркменской культуры (Туркменкульт) Совнаркома Туркменской Республики.

В 1931 году в Ашхабаде было основано учебное заведение для подготовки учителей высшей квалификации – Государственный педагогический институт, куда А.П. Поцелуевский приглашается в качестве заведующего кафедрой тюркологии и общего языкознания. Работал он на этой должности сначала в ученом звании доцента, а с 1933 года – профессора до конца своей жизни (1948 г.). Одновременно с преподавательской деятельностью А.П. Поцелуевский продолжал трудиться в научных учреждениях – руководил сектором языка Туркменского государственного научно-исследовательского института (1932-1936), Туркменского государственного научно-исследовательского института языка и литературы (1936-1941 гг.), Института истории, языка и литературы Туркменского филиала АН СССР (1941-1948 гг.). В те годы работу в учебных заведениях успешно сочетали со службой в научных учреждениях и другие языковеды республики (Х. Байлиев, Х. Дерьяев, П. Азимов и др.). Усилиями А.П. Поцелуевского, его туркменских коллег и учеников в тридцатые и сороковые годы прошлого столетия Ашхабад превратился в один из крупных тюркологических центров страны.

15 мая 1943 года А.П. Поцелуевский на заседании Ученого совета Одесского государственного университета, находившегося во время войны в эвакуации в туркменском провинциальном городе Байрамалы, был утвержден в ученой степени кандидата филологических наук за совокупность работ под общим названием «Морфология туркменского языка (синтаксические формы)». Об этой рукописи в объеме 16 п. л. иногда выдвигаются и другие суждения.

В 1943-1944 годах в Одесском госуниверситете также состоялись защиты кандидатских диссертаций учеников А.П. Поцелуевского – Мяти Косаевым, Аманом Кекиловым и Абдуллой Курбановым, а два других его ученика – Пигам Азимов и Маммедназар Хыдыров стали кандидатами наук на основе защиты диссертаций на заседании Ученого совета Московского государственного университета, который находился во время войны в эвакуации в столице Туркменистана – Ашхабаде. Став первыми дипломированными учеными-филологами среди туркмен, они в последующем стали докторами наук, профессорами, заслуженными деятелями науки, членами-корреспондентами АН и академиками.

С именем А.П. Поцелуевского связаны фундаментальные исследования, проведенные им в разных областях туркменского языкознания. Они были первыми работами по туркменскому языку советского периода, в которых творчески использованы достижения мировой тюркологической науки. Монографические исследования А.П. Поцелуевского «Фонетика туркменского языка» (1936 г.), «Диалекты туркменского языка» (1936 г.), «Основы синтаксиса туркменского литературного языка» (1943 г.), выполненные на богатом фактическом материале, явились большим вкладом в тюркологию и языкознание в целом. Каждое из них означало новый этап в истории изучения туркменского языка. Книга «Диалекты туркменского языка» переведена на туркменский язык и издана в 1943 году.

Как лингвист широкого профиля А.П. Поцелуевский постоянно занимался вопросами общего языкознания, издавал труды по истории письма, лексикологии и семасиологии, основам грамматики, о языках мира. Он регулярно выступал со статьями о языковых проблемах в республике. Его практическое

«Руководство для изучения туркменского языка» русскоязычными читателями, изданное еще в 1929 году, явилось одним из первых пособий такого рода в истории туркменского языкознания советского периода.

Конечно же, являясь ученым своего времени, А.П. Поцелуевский при описании отдельных основополагающих вопросов туркменского языкознания исходил из главенствующего в те годы «нового учения о языке» акад. Н.Я. Марра (1864-1934), в частности, его «теории» о классовости языка, согласно которой многовековое национальное наследие народа считалось непригодным для нового общественного строя, и он, естественно, отрицал существование до 1917 года общетуркменского литературного языка, хотя для иллюстрации конкретных вопросов языка в работах А.П. Поцелуевского часто использовались примеры из произведений туркменских поэтов-классиков XVIII-XIX веков, а также героического и любовного народного эпоса.

А.П. Поцелуевский принимал самое деятельное участие в решении практических вопросов туркменского языкознания. Ему принадлежит немалая роль в разработке туркменского алфавита сначала на латинской, а затем на русской графической основе. На первом лингвистическом съезде Туркменистана (май, 1936 г.) выступал с основным докладом о реформе орфографии туркменского литературного языка, тезисы которого до открытия съезда вышли отдельной брошюрой. В докладе А.П. Поцелуевского чувствовалось сильное влияние «нового учения о языке», в частности «стадиальности развития языка», выразившее в отражении на письме через соответствующие правила орфографии почти всех фонетических изменений (выпадение узких гласных во втором слоге слов; варианты окончаний, например, исходного падежа, возникающие в устной речи как результат ассимиляции: *-дан/-ден, -нан/-нен, -лан/-лен, -зан/зен, -дон/-дөн, -нон/-нён, -лон/-лөн, -зон/- зён* и др.). Большинство делегатов съезда, исходя из агглютинативного строя туркменского языка (сознавая или без сознательно), отстаивался морфологический принцип в орфографии, и многие из предложенных докладчиком правил были ими отклонены и не нашли отражение в резолюции съезда по орфографии. Туркменские языковеды Х. Дерьяев и Х. Байлиев в день открытия съезда (18 мая 1936 года) выступили в газете «Совет Туркменистаны» с совместной статьей под названием «Об орфографии туркменского языка», изложив свое видение по этим и отдельным другим вопросам правописания.

В 1927-1936 годах А.П. Поцелуевский участвовал в многочисленных диалектологических и фольклорных экспедициях, организованных в этрапах Туркменистана. Многие из них проводились под его непосредственным руководством. Материалы этих экспедиций послужили той фактической базой, на основе которой выполнены работы А.П. Поцелуевского и других туркменских языковедов. Этнографические и фольклорные материалы экспедиций также были обобщены А.П. Поцелуевским в виде отдельных статей, которые пользуются популярностью среди специалистов до настоящего времени. Часть работы ученого посвящена изучению творческого наследия великого туркменского поэта и мыслителя Махтумкули.

А.П. Поцелуевский известен в тюркологической науке не только как крупный исследователь туркменского языка, но и как замечательный педагог, воспитатель и наставник большой армии филологов Туркменистана. С его именем связано начало преподавания в учебных заведениях таких языковедческих дисциплин, как туркменская диалектология, история туркменского языка, а также устное народное творчество. А.П. Поцелуевский принадлежал к числу тех деятелей науки, у которых склонность к исследовательской работе сочеталась с талантом лектора-педагога, воспитателя молодежи. Он был выдающимся языковедом, талантливым педагогом, любимцем студентов. Будучи человеком высокой культуры, широкого кругозора, прекрасных душевных качеств, А.П.Поцелуевский отдавал все свои силы и знания порученному делу, пользовался авторитетом среди профессорско-преподавательского состава и студенчества.

Один из первых центров изучения и преподавания туркменского языка – кафедра туркменского языка и общего языкознания Туркменского государственного

педагогического института, возглавляемая А.П. Поцелуевским. Она всегда находилась в зените своих возможностей, постоянно двигалась вперед, успешно выполняя задачи, которые ставились перед ней. Как рассказывают ученики А.П. Поцелуевского, всегда интересными были кафедральные заседания, на которых прошло обсуждение почти всех работ туркменских языковедов, выполненных в тридцатые и сороковые годы.

Велика заслуга А.П. Поцелуевского в создании научной школы по туркменской лингвистике. Одни из его учеников стали видными учеными, руководителями вузов, научно-исследовательских институтов, кафедр, другие – практическими работниками, учителями школ и других учебных заведений. Новые идеи в изучении проблемы о сложноподчиненных предложениях, сформулированные А.П. Поцелуевским, его исследования по экспериментальной фонетике и сравнительному языкознанию явились базой, на которой развивалась научная школа туркменских лингвистов по этим направлениям в последующие годы. А.П. Поцелуевский заложил основу сравнительного изучения туркменского языка с другими огузскими языками в XX веке. Так, его работа «К вопросу о происхождении формы настоящего времени в тюркских языках юго-западной группы» (1948) является первой в современном туркменском языкознании работой в данной области. Данное научное направление в Туркменистане получили всестороннее развитие. Например, под руководством академика Б. Чарыярова в шестидесятые и семидесятые годы прошлого столетия был проведен и издан целый ряд монографических исследований по глаголу тюркских языков юго-западной (огузской) группы. Кандидатская диссертация автора настоящих строк, защита которой состоялась в конце 1978 года, также была посвящена сравнительному анализу первичных форм деепричастия на материале современных огузских языков. В своей докторской диссертации (декабрь, 1991 г.), где подвергнуты к всестороннему анализу направления и тенденции развития синтаксического строя туркменского литературного языка в XX веке в связи с расширением сфер его применения, нами были использованы наряду с другими работами результаты исследования вопросов синтаксиса, которые содержатся в работах А.П. Поцелуевского.

Как ученый и преподаватель вуза А.П. Поцелуевский в совершенстве владел объектом своего исследования. Нам, студентам факультета туркменской филологии, которые обучались в конце шестидесятых и начале семидесятых годов прошлого столетия в Туркменском госуниверситете, наши преподаватели, в частности, доцент Хайдар Мухиев и некоторые другие бывшие студенты профессора А.П. Поцелуевского, рассказывали, как он обычно начинал на литературном туркменском языке свою первую лекцию по дисциплине «Туркменская диалектология». Лектор, прежде всего, представлялся своим студентам следующими словами: «Менинг адым Исгендер, фамилиям болса Поса оглы», что соответствует русскому «Имя мое Исгендер, а фамилия моя – Поса оглы (Сын поцелуя)». Профессор, являясь большим знатоком тонкостей туркменского и других восточных языков, а также истории их носителей, исходил из того, что имя Александр на Востоке имеет употребление в своем сокращенном варианте – Исгендер/Искандар, а его фамилия Поцелуевский этимологически восходит к слову «поцелуй», что соответствует в туркменском заимствованной из иранских языков лексеме «поса» (в персидском – «бусе»).

Указом Президиума Верховного Совета ТССР от 12 мая 1943 года ему присвоено почетное звание «Заслуженный деятель науки Туркменистана». В ознаменование 50-летия со дня рождения и 25-летия научной и педагогической деятельности А.П. Поцелуевского Институт истории, языка и литературы Туркменского филиала АН СССР подготовил и издал в 1944 году сборник под названием «Проблемы туркменской филологии».

Необходимо отметить, что при всех успехах и достижениях жизненный путь А.П. Поцелуевского не был безоблачным. В трагические тридцатые годы XX века ученого-туркменоведа обвиняли не только в великорусском шовинизме, но и в пантюркизме. Несостоятельность предъявленных обвинений была настолько очевидна, что не позволила карательным

органам того периода принять какие-либо решительные меры в отношении А.П. Поцелуевского. Он на 56-ом году жизни трагически погиб во время Ашхабадского землетрясения 6 октября 1948 года в числе многих тысяч других ашхабадцев – безвинных жертв этого грозного стихийного бедствия.

В 1994 году широко отмечалось 100-летие со дня рождения А.П. Поцелуевского не только в Туркменистане, но и в России. Будучи директором тогдашнего Института языкознания АН Туркменстана автору этих строк 26 мая 1994 года во главе туркменской делегации посчастливилось принять участие и выступить с докладом на заседании сектора тюркологии и монголистики (зав. сектором чл.-корр. РАН Э.Р. Тенишев) Института языкознания Российской Академии наук, посвященном замечательному юбилею А.П. Поцелуевского.

Еще в 1975 году издательством «Бллым» был издан однотомник «Избранных трудов» А.П. Поцелуевского, который снабжен превосходным исследованием академика А.Н. Кононова (1906–1986) о жизни и деятельности ученого, списком его трудов и литературы о нем. Данное издание служит уже около сорока лет настольной книгой туркменским ученым-языковедам. Примечательно то, что в настоящее время статья А.Н. Кононова об А.П. Поцелуевском из указанного однотомника помещена отдельным сайтом Интернета для всеобщего обозрения.

В последние годы труды А.П. Поцелуевского стали большой библиографической редкостью. Поэтому необходимо думать о новом, притом значительно дополненном издании трудов ученого, и лучше всего, привлеченном к его 120-летию, которое исполняется в 2014 году. При этом список научных трудов А.П. Поцелуевского (всего 53 названия), составленный его сыном – Е.А. Поцелуевским и включенный в однотомник «Избранных трудов» 1975 года, можно дополнить вновь выявленными работами ученого. Ибо нами в процессе изучения истории туркменской лингвистики XX века и научного наследия ее представителей еще в 1994 году были выявлены две опубликованные работы А.П. Поцелуевского, которые не учтены в упомянутом списке его трудов. Одна из них представлена тезисами доклада на тему «Основные тенденции развития форм и слов в туркменском языке», прочитанного автором на заседании Первой научно-исследовательской конференции Туркменского госпединститута, которая проходила в марте-апреле 1940 года, а другая является небольшой статьей, опубликованной в журнале «В помощь учителю» (1947, № 2) под названием «История туркменского языка (краткие сведения)». Данный факт говорит о необходимости проведения более глубоких и всесторонних исследований не только по изучению конкретных научных вопросов, затронутых в ранее выявленных трудах А.П. Поцелуевского, но и вопросов его биобиблиографии и научного наследия в целом.

Кирилл Ладутко в своей статье «В поисках утраченного», помещенной в Интернете 11 декабря 2009 года (сайт «Беларусь сегодня»), в частности, пишет: «Впервые Режица как город Витебской губернии заинтересовала меня, когда я открыл для себя судьбу уроженца Режицкого уезда Александра Петровича Поцелуевского. Его, к сожалению, и сейчас вспоминают нечасто. Нет имени Поцелуевского и в белорусских энциклопедиях. А вот, представьте себе, в Туркменистане, где мне довелось недавно побывать, белоруса из режицкой Букмуйжи чтят и помнят. А ведь он — наш... Александр Петрович погиб во время ашхабадского землетрясения октябрьской ночью 1948 года. Придет еще время – и, я верю, появятся памятники забытому у нас ученому: в Витебске, Букмуйже и Резекне...» Со своей стороны нам остается добавить, что памятник, сооруженный в честь А.П. Поцелуевского, должен украсить в будущем также улицу или сквер Ашхабада – столицы нейтрального Туркменистана.

Носамурат Байлыев (1905–1946)

В 2015 году исполнилось сто десять лет со дня рождения заслуженного деятеля науки Туркменистана, кандидата филологических наук, доцента Ходжамурата Байлиева, чья научная деятельность была неразрывно связана с развитием туркменского языкознания в 30-40-е годы XX века.

Х.Байлиев родился 5 сентября 1905 года в ауле Мюлкбурказ № 2 Марыйского этрапа в семье земледельца. В 1914 году он поступил в джадидскую школу в своем ауле, а затем учился в русско-туземном училище Мары. После Октябрьской революции 1917 года Х.Байлиев получает неполное среднее образование в туркменской школе имени Кемине и в 1921 году поступает в Мары в Туркменский институт просвещения (педучилище). В 1923 году в связи с переводом института просвещения в Ташкент продолжает свою учёбу там. По окончании института в 1925 году Х.Байлиев работает учителем начальной школы в Красноводске (ныне Туркменбаши), а затем уполномоченным по народному образованию в Тагтабазарском этрапе. С 1926 по 1927 год – учитель туркменского языка в русской школе 1-й ступени имени Кольцова в Мары. В сентябре 1927 года Х.Байлиев поступает в Среднеазиатский госуниверситет (Ташкент) на этнолого-лингвистическое отделение востфака. В октябре 1929 года семейные обстоятельства вынуждают его оставить учебу, по материальным соображениям. С октября 1929 по февраль 1931 года Х.Байлиев работает в Ашхабадском мужском педтехникуме преподавателем туркменского языка (биографические данные о Х.Байлиеве приводятся по автобиографии, написанной им 25 декабря 1940 года и по личному листу по учету кадров, заполненному 9 февраля 1945 года).

В 1931 году в Ашхабаде создается Педагогический институт, куда Х.Байлиев приглашается на работу в качестве ассистента кафедры туркменского языка и литературы. С этого момента начинается научно-педагогическая деятельность Х.Байлиева. В 1935 году Х.Байлиев утверждается в звании доцента. С 1936 года он работает старшим научным сотрудником в Научно-исследовательском институте истории, языка и литературы, а с 1939 года он заведует сектором языка, выполняя обязанности профессора. В 1941 году Х.Байлиев назначается директором Института истории, языка и литературы Туркменского филиала Академии наук СССР. С апреля 1944 года и до конца своей жизни (1946) Х.Байлиев занимает должность заместителя председателя Президиума Туркменского филиала Академии наук СССР. В 1943 году Х.Байлиеву присваивается ученое звание старшего научного сотрудника.

С 1931 по 1934 год Х.Байлиев один, а также в соавторстве с другими языковедами написал и издал восемь учебников по родному языку для разных классов общеобразовательных школ и для средних специальных учебных заведений. Работу по созданию учебников Х.Байлиев вел и в последующие годы. Большинство из них несколько раз переиздавалось и сыграло важную роль в повышении грамотности населения республики. Учебник Х.Байлиева «Грамматика. Часть I Морфология» (соавтор Г.Сопиев), написанный в 1934 году, переиздавался вплоть до 1946 года. Учебник по синтаксису туркменского языка, созданный в соавторстве с П.Азимовым в 1939 году, и до последнего времени оставался стабильным учебным пособием для 7-8-х классов средних школ. А.Поцелуевский в предисловии к своей книге «Основы синтаксиса туркменского литературного языка» в 1943 году писал: «Синтаксис туркменского языка представляет собой мало разработанную

область. За исключением нескольких учебников для средней школы (лучшим из них является синтаксис Х.М.Байлиева и П.Азимова), нет ни одной печатной работы, специально посвященной данному вопросу». Х.Байлиев (в соавторстве) создал ряд учебников по туркменскому языку для туркменских и русских школ, педрабфаков, курсов ответработников госучреждений, факультета языка и литературы педагогического института, а также по методике преподавания туркменского языка.

«Краткий курс грамматики современного туркменского языка» Х. Байлиева впервые был издан (стеклограф.) в 1940 году. В дальнейшем эта работа была полностью переработана автором и в 1945 году вновь подготовлена к печати. Безвременная смерть оставила нереализованным многие замыслы ученого. Им были начаты, например, исследования о путях формирования сложного предложения в современном туркменском литературном языке и некоторые другие. «Краткий курс грамматики современного туркменского языка» Х.Байлиева вышел в свет лишь в 1948 году и до начала 60-х годов являлся единственным полноценным пособием по морфологии туркменского языка для студентов-филологов и учителей.

Х.Байлиевым впервые создана методика преподавания туркменского языка. До последних своих дней он, не жалея сил и энергии, занимался разработкой этой методики для подготовки квалифицированных учителей-филологов.

Большие заслуги принадлежат Х.Байлиеву в деле разработки правил орфографии современного туркменского литературного языка. Первый лингвистический съезд Туркменистана (май, 1936 года) поручил Научно-исследовательскому институту языка и литературы откорректировать правила орфографии на основе данных всех туркменских диалектов. В газете «Совет Туркменистаны» в январе 1938 года были напечатаны разработанные Х.Байлиевым добавления к резолюции съезда по орфографии, уточнявшие многие положения о правилах правописания. Сначала проект этих добавлений, составленных Х.Байлиевым, обсуждался 28 октября 1937 года на общем собрании Института языка и литературы. В дальнейшем Х.Байлиев продолжал работу над совершенствованием орфографии туркменского литературного языка, основываясь на морфологическом принципе.

В 1942 году Х.Байлиев успешно защитил в Московском госуниверситете им. М.В.Ломоносова (некоторые факультеты которого находились в период войны в Ашгабате) кандидатскую диссертацию «Сложные глаголы в туркменском языке и их семантические особенности». В том же 1942 году была напечатана статья ученого о семантике форм *дийип* и *диен*, в которой рассматривался вопрос о передаче косвенной речи в туркменском языке. В 1944 году была опубликована ещё одна его работа – «Сложные глаголы в туркменском языке», ставшая впоследствии разделом академической «Граматики туркменского языка», изданной в 1970 году на русском языке издательством «Бллым», а в 2000 году издательством «Рух» - на туркменском языке. С 1932 года Х.Байлиев работал в составе терминологической комиссии республики. Он был одним из составителей «Туркменско-русского словаря» (1940) и первого «Орфографического словаря» (1947). Х.Байлиев вел также активную редакторскую работу.

Будучи директором Института истории, языка и литературы и заместителем председателя Президиума Туркменского филиала Академии наук СССР, Х.Байлиев проявил себя и как талантливый организатор науки.

Заслуги Х.Байлиева в области народного образования и развития туркменского языкознания были оценены орденами Трудового Красного Знамени, «Знак Почета», медалью, двумя Почетными грамотами Президиума Верховного Совета Туркменистана.

Были периоды в жизни Х.Байлиева, когда он находился на грани трагических событий. В 1937-1938 годах он был обвинен в буржуазном национализме, причастности к мистифицированной антисоветской организации «Türkmen azatlygy». К счастью, обошлось без серьезных последствий для дальнейшей деятельности ученого, хотя его

здоровье было сильно подорвано – он страдал туберкулезом легких. Не случайно, что Х.Байлиев умер молодым – в возрасте 41 года.

Научные работы Х.Байлиева не потеряли своего значения и в наши дни. В 1981 году издательством «БІлым» был издан однотомник избранных трудов Х.Байлиева, куда, помимо основных работ ученого, вошли очерк о его жизни и научно-педагогической деятельности, а также перечень опубликованных работ, список литературы о нем и указатель основных дат его жизни, составленные автором этих строк. Нам также приходилось руководить в 1991-1996 годах работой Института языкознания Академии наук Туркменистана, который носил имя Ходжамурата Байлиева.

За прошедшие 20 с лишним лет после образования независимого и нейтрального Туркменистана сбылись мечты и чаяния Х. Байлиева и других учёных-лингвистов: в настоящее время туркменский язык прошивает своей золотой век – эпоху бурного развития и процветания за счет использования неиссякаемых внутренних ресурсов и потенциальных возможностей.